

Ang mga Bayan ni Rosario Cruz-Lucero

U Z. Eliserio

Ang papel na ito ay presentasyon ng pangkalatahang teorya ng kultura ni Rosario Cruz-Lucero, manunulat, iskolar, guro, at tagasalin. Primaryang basehan ang kanyang koleksyon na *Ang Bayan sa Labas ng Maynila*, bagaman may reference ding kaunti sa kanyang doktoral na disertasyon (“Negros Occidental 1970-1986: The Fall of the Sugar Industry and the Rise of People’s Theater”), at isang kalat na sanaysay. Kikritikahin ang depinisyon ng “tayo” ni Lucero, ang tayong tinatawag niyang bayan. Bago mangkritika, syempre, ilalagat muna ang mga posisyon ni Lucero.

Ano nga ba ang matutunan mula sa mga mito? Sa kanyang pag-aaral sa mga “traki” ng Manobo, nakitaan ni Lucero ito ng kanilang metapisikal na konsepto ng panahon (Lucero 2007, 200), at espasyo (201-202). Nirerekomenda ni Lucero na tingnan bilang batis ng mga manunulat at intelektwal ang sarili nating kwento, imbes na postmodernong teorya, na produkto rin naman ng iba at mahabang tradisyon (233). Malakas na pundasyon ang ating mga tradisyon (219). Para kay Lucero, sa kanyang pagbasa sa isang mitong pinagbibidahan ni Tuglibong, sa kulturang Filipino, kakambal ng katwiran ang sining (2). Minsan pa nga, tila sumusobra si Lucero, tulad nang sabihin niyang “it is only when we are deeply rooted in our own intellectual and creative traditions that we can create art and literature that will make a mark on our economic structures in a more profound and radical way than technological and political changes can ever do” (ibid). Pero patatawarin natin si Lucero sa eksaherasyong ito,

tatal naman sinabi niya ito bilang keynote speech sa isang workshop para sa mga manunulat. Ang mahalaga rito'y ang pagsalungat ni Lucero, gamit ang batis ng panitikan, sa alienation ng Kanluran. Mayroon pa nga siyang mapaglarong salitang ipinakilala, ang “buangst” (4), i.e. ang taong tila baliw dahil sa ennui. Para kay Lucero may pangangailan ang mga Filipino para sa kaayusan, at hindi ito maibibigay ng kultura ng Kanluran (ibid). Isa pa, naipagtatangol nga tayo ng mga tradisyong ito laban sa pwersang pagpataw ng mga tradisyong banyaga (5). Kahit ang pakikipag-usap nang mapayapa at bilang kapantay sa ibang bayan ay nakaangkla sa pagiging babad sa mga tradisyong atin (8-9). Itinuturing niyang tungkulin ng mga intelektwal at manunulat na maging tagapagsalita ng kanilang bayan (7). Sa pamamagitan lamang ng mga mito magkakaroon ng simpatya ang mga Filipino sa ibang tao, at kapwa Filipino (17). Kung ganoon na nga lang ang halaga ng panitikan at kultura, sa paanong paraan makipag-ugnay dito? At, mas mahalagang tanong, na dapat unang sagutin, ano nga ba ang panitikan?

Ang Materyal na Basehan ng Kultura

Bagaman sintido komun nang maituturing ngayon, mahalaga pa ring bigyang-diin na ang panitikan ay hindi magagandang salita lamang. Pinapaalala ni Lucero, halimbawa, ang gamit nito sa pagpapanatili ng diwaang rebolusyonaryo at makabayan sa harap ng kolonyalismo ng Estados Unidos (62). Alam ni Lucero ang kapangyarihan ng naratibo. Alam niyang kahit na iyong itinuturing na kasaysayan ay maaaring urban legend lang (11-12). Ganito rin ang maaaring kaso sa kasaysayang pampanitikan, halimbawa ang dominanteng bersyon na walang makapangyarihang babae sa ating mga kwento (23). Maski si Rizal hindi ligtas sa pagkakamaling ito. Ginawa niyang Birheng Maria si Makiling, halimbawa (30). Sa totoo, maraming babae ang malakas at matalino kung kokonsultahin ang ating mga mito (3, 23-26), bagaman hindi ikinakaila na mayroon ngang mahihina (31-32). Ang tunggaliang ito'y hindi nagtatapos sa mga mito. Sa nobelang *Ang Dalaga sa Tindahan* (1935) ni Jalandoni, halimbawa, bagaman maikli lang ang parte'y iginigiit ni Tiya Nora ang kanyang mga karapatan (36). Samantala, sa dulang *Ang Babai nga Huaran* (1878), mas marami pang linya sa bidang si Consuelo ang kanyang tatay na si Don Fernando (45). Sa sobrang seksista ng dula, kahit ang paglaban nito sa karahasan laban sa kababaihan ay nakaangkla sa patriyarkal na pananaw ng kalikasan (47).

Para kay Lucero, may kakulangan ang formalismo bilang paraan ng pagbabasa. Maaaring maganda ang arkitektura ng isang dula, may foreshadowing at walang *deus ex machina*, klaro ang motibasyon ng mga tauhan, may pagbabagong naganap sa kanilang pagtingin sa sarili at aksyon, pero seksista pa rin (49). Sa kanyang doktoral na disertasyon, iniugnay pa nga niya ang formalismo, at ang ideya ng pagiging unibersal ng literatura, at ang ideolohiya ng indibidwalismo, sa pagiging stooge ng iskolar ng Kanluraning kapangyarihan (Lucero 1990, 15).

Kaya nga naman ang kanyang analisis sa isang ritwal sa Antique, halimbawa, binigyang-diin niya ang kahirapan ng rehiyon (Lucero 2007, 74). Isinalaysay din niya kung bakit naging Manila imbes na Cebu ang sentro ng kolonyalismong Espanyol (104-105), at kaugnay nito, kung bakit minamaliit ang sa pulitikal at kultural na lebel ang Cebu sa kontemporaryong kaayusan ng Republika. Binabasag niya ang ideolohiya ng indibidwalismo, halimbawa, sa pagtatala ng papel ng uri sa buhay ni Vicente Sotto (106-107), na hindi magkakaroon ng oportunidad na yumabong kung hindi galing sa may kayang pamilya. Samantala, nakapag-eksperimento si Angel Magahum sa anyo ng maikling kwento dahil sa swak na swak niyang pagkakatwesto sa Pilipinas sa panahong pumapasok ang kultural at pampanitikang impluwensiya ng imperyalistang Estados Unidos (125). Ang materyal na basehan ng kultura ay makikita rin sa mga traki ng Manobo, sa mga naratibo nila’y malaki ang papel ng tubig, bilang ito ang batis ng buhay (182). Pero kinikilala rin nila ang panganib nito (229). Dagdag pa, ang panukat nila sa panahon ay ang siklo ng kanilang pagtatanim (183). Ginagamit din ng mga pinuno ng mga Manobo ang ilang kwentong bayan para magbigay lehitimasyon sa kanilang mga batas (221). Mayroon pa nga silang maituturing na modernong mito na maaaring basahin kaugnay ng kasaysayan ng pag-angkin ng lupa nila ng mga makapangyarihan (187-189). Meron din silang mito tungkol sa Milkanong si Harry, na dahil sa kapangyarihang sukatin ang panahon at pagiging master ng teknolohiya ay sobrang yaman (204-205). Binigyang-diin ni Lucero na laging tungkol sa pagiging api ang mga traki ng Manobo (206), i.e. naipapahayag nila sa kanilang sining ang kanilang pagdaraing. Ang mga Bagobo naman, sa kanilang “bolang bolang,” pinag-iisa ang pagbabayo ng bigas at paglikha ng musika (2). At para sa modernong panitikan, kinikilala niya ang papel ng Roces Publishing sa pagpapayabong ng panitikan sa mga rehiyon (Lucero 2009, 293).

Bahagi rin ng pansasamantalagang materyal ang digmaan sa kultura. Sinusupil, halimbawa, ang mga tala, ang kasaysayan ng pandarahas ng Estados Unidos sa Pilipinas, minsan ng mga Filipino mismo (Lucero 2007, 137-140)! Kaya nga laging ipinapaalala ni Lucero, sa kanyang mga kwento man o sanaysay, ang pakikipaglaban ng mga Filipino laban sa mananakop, at ang karumal-dumal na gawain ng mga kolonisador at imperyalista (5-6). Ito’y dahil may pakikipagtunggali na pisikal, halimbawa ang pangre-raid ng mga buyung, at merong sa lebel ng kultura, halimbawa ang pag-corrupt ng mga frayle sa mga salitang “buyung” (na tumutukoy sa mga datu) at “yawa” (naging demonyo ang babaylan) (13-14, 79). Gayundin, iba-iba ang nakikitang paraan ni Lucero kung paanong lumalaban ang mga sinasakop, ang tinawag niyang “sublatern,” ilan lang dito’y ang mismong rebolusyon, duwelo, pababa sa panggagagad at pang-aasar (74). Nag-imbento pa nga si Lucero ng scenario kung saan bagaman pinagmamatyagaan ang mga Indio ay nagagawa pa rin nilang lumaban sa kapangyarihan kahit papaano, sa pamamagitan ng hindi naririnig na pagtatanghal ng sekswalidad (13). Isa namang kwentong bayan ang nagsasabing para iiwas ang kanilang mga anak sa mga mapang-abusong frayle, itinago ng mga magulang ang mga ito, kung kaya’t nabigo rin ang katekismo at misyonaryong layunin sa bayan ng San Pedro (80). Hindi kailangan ng direktang pakikipagsalpuhan para lumaban. Pakikipagtunggali rin sa mananakop ang pagtakbo at paglayo (76-78).

Binibigyang-diin din ni Lucero ang papel ng sosyo-ekonomikong estruktura sa loob at labas ng mga teksto, ito ang materyalistang paraan ng kanyang pagbabasa na umiigpaw sa formalismo. Sa pagbabasa ng *Ang Babai nga Huaran*, pinatingkad niya ang impluwensiya ng sistemang hasyenda sa buhay, halagahan, kahit sa mga talinghaga ng mga tauhan (50-51). Hindi malayo sa utak ni Lucero ang materyal na kondisyon na siyang kambal ng kultural na praxis. Sa kanyang doktoral na disertasyon, halimbawa, bagaman may Leninistang filibusterismo (Lucero 1990, 47), makapangyarihan niyang nasuri ang kultura sa mga tubuhan sa Negros. Ang estrukturang nakasentro sa patronage at pagkaangkla ng magsasaka sa amo ay unti-unting nanghina dahil sa krisis pang-ekonomiya at pagbagsak ng industriya ng asukal, na siyang naging daan para umusbong ang kontra-hegemoniyang tumutugon sa pangangailangan ng mga magsasaka, na binigyan ng sistematikong kaayusan ng Basic Christian Communities at National Federation of Sugar Workers (69-145).

Maiuugnay ito sa presentasyon ng relihiyon ni Lucero sa Pilipinas. Ang relihiyon ay itinuturing na instrumento ng panloloko, pero ano ang masasabi ng simplistikong pananaw na ito sa Philippine Independent Church, na itinatag ni Gregorio Aglipay bilang suporta sa rebolusyon laban sa Espanya? (Lucero 2007, 82) Sa panghihina ng Simbahang Katolika sa panahon ng rebolusyon, ang PIC ang lumoob sa estruktura ng kapangyarihan na naabandona (83). Naging maigting tuloy ang labanan ng mga Katoliko at Aglipay (84). Hindi kaya ang malaking papel na ito ng relihiyon (hindi lang ng Aglipay, tingnan na lang ang pasyon ng mga Katoliko) sa rebolusyon ang susi sa bugtong ni Lucero? Pero pinangungunahan ng sanaysay ang sarili nito. Kailangan munang sagutin ang mas pundasyonal na tanong: ano ang ipinaglalaban ni Lucero. Masasagot ito pag nasagot na ang isa pang tanong (hindi ito mise en abyme, pangako): sino nga ba ang kanyang kalaban?

Ang Pagtatanggol sa Iba

Ano nga ba itong kinokontra ni Lucero? Marami. Isa sa mga pinakamalupit at pinakakinamumuhiang kalaban ni Lucero ang rehiyonalismo. Inuugat niya ito sa paglalabanan ng iba't ibang tribo. Kahit sa bansang buo na'y nagpapatuloy ito, sa anyo ng racismo (68, 71, 140). Kahit si Vicente Sotto (117) at Angel Magahum ay hindi ligtas sa mga prehuwisyong (128, 133-135). Tinukoy din ni Lucero ang hidwaan sa pagitan ng mga Ilonggo at Moro (130). Isa pa, ang rehiyonalismong ito mas lalo pang mararamdaman sa pagmamaliit ng pwesto ng rehiyonal na panitikan sa iskolarship tungkol sa kultura sa Pilipinas (103).

Ang rehiyonalismong ito ay nilalabanan ni Lucero bilang advocate ng rehiyonal na panitikan. Sa kanyang pagsasalin, nagagawa rin niyang isama sa kanon ng pambansang panitikan ang galing sa mga rehiyong isinasatanbi at sinusupil (142-143). Inaamin ni Lucero na may aktibong papel ang tagasalin, at naapektuhan ang kanyang pipiliing isalin ng teorya at ideolohiya. Ibinibigay niyang halimbawa ang isang maikling kwentong “nguynguy,” na hindi raw seseryosohin ng isang formalista o Marxista, pero kakikitaan ng halaga ng isang feminista at historyador (144-145), at pati na rin sa mga nasyonalista (Lucero 2009, 294). Samantala, ang pagkiling sa Marxistang ideolohiya ang magtutulak kay Lucero na kritikahin ang salin ni Corazon Villareal ng “imol” at

“manggaranon” bilang “wala” at “pinagpala” (na dapat ay “mahirap” o “salat” at “mayaman”), dahil binubura ni Villareal ang labanan ng uri sa orihinal (154).

Kahit sa paraan ng pagsasalin ay hindi matatakas ang rehiyonalismo at tunggalian. Noong unang nagsimulang magsalin si Lucero, inisip niyang dapat sa madulas na Tagalog naisasalin ang mga akda mula sa rehiyon (Lucero 2007, 145). Ang Manila pa rin ang pamantayan. Pero sa kanyang pagtanda at paglublob sa pulitika ng panitikan, natanto niyang kailangan ay pagsalitin ang rehiyon sa pagsalin sa Filipino, para nga maging representatibo ang wikang ito (147; tingnan din ang Lucero 2009, 297-298).

Hindi pwera galing sa rehiyon ay mabuti na para kay Lucero. Kinikilala niya na may pang-aapi at panunupil ding nagaganap sa mga rehiyon mismo. Halimbawa, inilahad niyang ang kahulugan ng “manobo” ay “tao” (Lucero 2007, 19, 179). Tutol si Lucero sa terminong “lumad” para sa mga Manobo, dahil bahagi ito ng kapangyarihang “Bisayang unti-unti nang lumalamon sa kultura at pagkakakilanlang Manobo” (179). Patuloy din kasi ang pagkawasak ng kultura sa rehiyon (hindi sinasabing kasalanan lang ito ng mga Bisaya). Iniulat ni Lucero na samantalang ang mga Lebak Manobo’y maalam pa rin tungkol sa mga paniniwala ng kanilang mga ninuno, hindi na ito ang kaso ng mga Kulaman Manobo (180).

Ang paglaban sa rehiyonalismo ay bahagi ng pangkalahatang proyekto ni Lucero ng pagtatanggol sa inaapi, iyong mga “promdi,” babae, bakla, at marami pang sinusupil bilang Iba (150; ikumpara ang Lucero 2009, 299).

Makapangyarihan ang pang-uusig ni Lucero sa patriyarkiya. Inilantad niya sa kanyang mga kritikal na pagbabasa ang pagturing na likas sa mga mapanupil na katangian ng isang seksistang lipunan (48-49). Ipinaliwanag niya rin kung paanong nagmamaskara bilang kapangyarihan ang mga aksyon na sa totoo’y pagtanggap ng kaapihan (54). Ang mga sa unang tingin ay gasgas at mahinang teksto’y binibigyan niya ng kabigla-biglang pagbabasa, at nakikitaan niya ng anti-patriyarkal na potensyal (171). Bahagi ito ng paniniwala ni Lucero sa pagbabasa sa mga siwang ng teksto, na kanya nang isinasapraktika sa doktoral na disertasyon pa lang niya (Lucero 1990, 29).

Bukod dito, binibida rin niya ang mga babaeng manunulat na feminista rin, kahit na hindi nila binansagan ang sarili bilang ganito. Halimbawa na lang ay si Magdalena Jalandoni, na ang hamon sa manliligaw ay sumulat ng singhusay ng *Noli me tangere* (Lucero 2007, 173). Pero hindi nagbubulag-bulagan si Lucero pagdating sa pagbabasa. Kung sa pagsasalin ay laban siya sa malayang pagsasalin dahil “may batayang materyal pa rin ang wika” (Lucero 2009, 298), hindi rin pwede ang imbentong interpretasyon. Kaya kung may capitulation sa patriyarkiya sa teksto, kahit na may feminista itong potensyal, inaamin ito ni Lucero (175). Kaugnay nito, wala siyang pag-aalinlangang sabihing patriyarkal ang lipunang Manobo, kahit na malaki ang simpatya niya sa kanila bilang inaapi (197-198).

Ang iba/Iba na ipinagtatanggol ni Lucero ay hindi kawawang nakahandusay sa lusak. Lumalaban ito, gamit ang iba’t ibang sandata. Bukod sa mga estratehiyang nabanggit na sa itaas, nariyan di ang pamumusong.

Makapangyarihang figura si Pilandok, ang tusong trickster (15). Estratehiya ni Pilandok ang pagmatrona sa pagluwal ng mga kahulugan ng mga salita (ibid). Samantala, ang kalaban niya ay ang punong buwaya na walang imahinasyon (16). Maituturing din na trickster si Bebang Tulos ng mga Manobo, bagaman sinupalpal ng mga may kapangyarihan ang kanyang pagkuwestyon sa natagpuang kaayusan (191; tingnan din ang 229 para sa ibang trickster). Tila sinasaniban ni Pilandok paminsan, halimbawa sa kanyang kritikal na pagbabasa: kayrami na niyang nabungkal na interpretasyon sa racistang hirit ng isang tauhan sa Morong kaliwete sa “Si Montor” ni Angel Magahum (129). Nabigyan niya rin ng makapangyarihang pagbasa sa pagtangga sa pagtutuli (bilang signifier ng labanang Muslim-Manobo) sa isang naratibo (197).

Kaugnay ang figura ng trickster ang konsepto ng carnivalesque. Isang halimbawa ng carnivalesque na praxis ay ang ritwal ng pagpapasabog ng ari ni Hudan sa San Pedro sa Antique (86-88, 90-91), kung saan kahit isang saglit ay nagtatambling ang “mataas” at “mababa,” “makapangyarihan” at “walang kapangyarihan,” nababaliktad ang estruktura ng kapangyarihan. Sa ritwal na ito, pinapayagan pa nga ang mga bata na haplusin ang ari ni Hudan (effigy, hindi ang tunay na Hudan). Ang aring ito ang representasyon ng kapangyarihan ng mga api, ang maduming dinadakila na simbolo ng pag-aangat ng mga nasa baba (91).

Ang pagmamahal ni Lucero sa pusong ang dahilan kung bakit marami siyang kabatirang sa unang tingin ay counter-intuitive. Halimbawa, inugnay niya ang tema ng pag-ibig (hindi lang sa bayan, kundi kahit romansa at pagmamahal sa pamilya) sa mga maikling kwento ni Vicente Sotto sa kritisismo ng awtor sa mga masamang epekto ng kolonyalismo ng Estados Unidos sa Pilipinas (109). Itinuturing ni Sotto bilang isang malaking pamilya ang bayan, at ang paghina ng institusyon na ito ay nangangahulugan ng paghina ng buong kapuluan (111-112, ikumpara sa isiniwalat na pananaw ni Cornelio Hilado [52]). Maipapaliwanag ang ganitong pananaw ni Lucero sa pagbabasa ng panitikan dahil sa kanyang pag-igpaw sa naive na realismo, sa pagtingin lamang sa surface ng teksto. Ang kinakampeon niya ay ang pagpasok sa mundo ng teksto, pero ito mismo’y may balakid. Sa pagbabasa, halimbawa, ng rehiyonal na panitikan, paano papalooob ang mambabasa at kritikong lubog sa Manila? (124) Kaya nga pag nagsalalin si Lucero, nag-iimport siya ng mga salita mula sa rehiyon (lampas sa token na “ti” at “gid”), at nagdaragdag ng detalye at parilala, para mapalabas ang itinuturing na intensyon ng awtor (149-150). Buti nga sa kasong ito, may tekstong pagbabasehan? Pero ano na ang gagawin ng kritikong ang tanging talento’y sa New Criticism pag naharap siya sa traki ng mga Manobo, na tulad ng ibang uri ng oral na panitikan ay nagbabago depende sa naalala at ektemporanyong nililikha ng tagapagsalaysay? (181) Susubukan man lang ba niya itong intindihin, o magtatago siya sa kanyang toreng garing para magbasa ng *Sandman*? O, tulad ni Lucero, haharapin nila ang hamon ng pagbabasa sa panitikang inuusal, at ang pagsubok hanapin ang orihinal sa salin? (213)

Meron nga lang paradox, kahit na nais igpawan ni Lucero ang formalismo, ubod ng halaga sa kanya ang anyo. Mahalaga ang anyo para kay Lucero, at mahalaga ang nosyon ng genre. Isa sa mga pinapahalagan niyang genre ay iyong conduct book (55-57), na mararamdaman pa rin ang impluwensiya sa ating panitikan magpasahanggang ngayon. At hindi lang sa panitikan, kundi pati sa ibang kultural na praktis. May inspirasyon ni Foucault, isiniwalat ni Lucero, ang mga kontradiksyon ng instistusyon ng Katolikong kumpisal sa ilalim ng kolonyalismong Espanyol. Sa paglilista ng frayle sa mga maduming gawaing nais niyang ipaamin at ikahiya ng Indio, siya rin mismo ang nagpapasok sa utak ng kanyang inuusig tungkol sa maaaring sarap ng mga ganitong uri ng pagkilos (94). Sa kontemporaryong panahon, bagaman nase-censor ng MTRCB ang mga pelikulang Filipino,

nakalarawan pa rin sa kanilang mga nakapaskil na anunsiyo sa sinehan iyong mga eksenang “malaswa” na kinaltas (98).

Hindi nga kasi simpleng pagkatalo ang naganap sa mga ninuno natin, hindi simpleng dominasyon ang mayroon ang mga Espanyol. Sa larangan ng kultura, halimbawa, iba’t iba ang pakikipagtunggaliang matutunghayan sa lebel ng anyo. Ang “loa,” halimbawa, ay pinarodiya (39). Inangkop din ng iba’t ibang manunulat ang loa para sa mga makabayang layunin, halimbawa sina del Pilar, Bonifacio, at Segundo Lagos (63). Isa sa mga mutasyon nito ang luwa, na satirikal na bugtong (81). May ejemplo naman si Jose Chavez tungkol kay Rizal (64).

Alinsunod kay Bakhtin, minamarkahan ni Lucero ang realistang drama bilang monologic, may argumento nga, pero ang tisis nito pa rin ang magwawagi (46-47, 59). Talagang may duda si Lucero sa ideya ng realismo sa panitikan. Inilarawan niya, halimbawa, ang mga stratehiya ni Angel Magahum para magkaroon ng “reality effect” sa kanyang mga maikling kwento, halimbawa ang paggamit ng kwento-sa-loob-ng-kwento (127), at pagtukoy sa mga historikal na personahe (128).

Mahalaga ang anyo kay Lucero dahil mahalaga sa kanya ang tradisyon. Ang tradisyong kinabibilangan ng isang akda, halimbawa, ang magpapaliwanag sa mga katangian nitong maituturing na “baduy” (113). Pero higit pa rito, ito ang nag-uugnay sa kultural sa materyal. Pinakita ni Lucero na hindi lang putok sa buho ang panitikang rebolusyonaryo laban sa Estados Unidos, bagkus ay sumususo ito sa epiko, romansa, nobena, pananglet, pasyon, at lowa (63). Samantala, ang mga maikling kwento ni Vicente Sotto, pasaway laban sa kolonyalismo ng Estados Unidos, ay makikitaan ng ugat sa mga kwentong bayan at ballad (108). Ang mga maikling kwento ni Anghel Magahum, unang nakapagsulat ng nobela sa Hiligaynon, ay sumususo sa composito, at may hibo rin ng vida (126, 132). Ang pagiging babad sa tradisyon ang kaso rin kay Magdalena Jalandoni, tulad ng nasabi na ni Corazon Villareal (163). Narinig naman ni Lucero ang alingawngaw ng pasyon sa “Si Anabella” ni Jalandoni (166), pati na rin ang siday sa pamalaye, na tula ng pamamanhikan na makikita rin sa epikong *Hinilawod* (167). Meron din siyang twist na napepresenta, halimbawa ang *Urbana at Feliza* ay hindi lang sa tradisyong Espanyol nabibilang, meron din itong etnikong ugat (216). Mahalaga ring kilalanin kung saan galing ang mga tradisyon. Maaaring isipin na natural na ebolusyon ng panitikan

ang paglipat mula fantastiko tungong realistikong mga kwento. Pero sa Hiligaynon, halimbawa, malaki ang papel ng patimpalak ng magazing *Hiligaynon*, na itinakdang dapat ay may temang “hustisya sosyal” ang mga entry (Lucero 2009, 294).

Ang Bayan Laban sa Maynila

Halata na pag sinasabi niyang “tayo” (naisulat kasi sa Ingles), ang tinutukoy niya ay mga Filipino (Lucero 2007, 2, 8). Nagawa pa nga niyang sabihing ang *purong* Filipino ay makikita sa Mindanao (4). Pero wag na tayong tumambay sa puro, doon na lang tayo sa Filipino. Mahal ni Lucero ang Pilipinas. Ang ibig bang sabihin nito’y oo na lang nang oo si Lucero basta luma at oral? Hindi. Inaamin ni Lucero na hindi kapuri-puri ang bawat bahagi ng mga kulturang kanyang ibinibida, siya mismo ang umuusig sa mga aspektong ito. Kinikilala rin niya ang kontribusyon ng kolonyalismong Espanyol, ang mga dokumento ng barbarismo na kanilang mga nobena, vida, korido, sarswela. Aminado siyang gumagamit ng mga banyagang lapit, tulad na lang ng Marxismo, feminismo, at dekonstruksyon. Sa kanyang materyalistang pagtatanggol sa iba, payag siyang gumamit ng mga di-Filipinong kultural na sandata. Hindi kaya’t ang bayan sa labas ng Maynila ay hindi nakakulong sa mga isla? Kung kinikilala naman ni Lucero ang kapangyarihan ng pasyon (63, 88), paano kung may kaparehong diskurso mula sa labas na mas maigting pa nga ang pwedeng epekto sa atin (kunwari, Maoismo)?

Alin nga ba sa dalawang pamagat ng libro ni Lucero ang orihinal? Kunwari ang Filipino, sabihin na nating dahil hindi naman taal sa Pilipinas ang wikang Ingles. Tama bang salin ng *Ang Bayan sa Labas ng Maynila* ang *The Nation Beyond Manila*? Ang mas literal na salin nito ay *The Nation Outside Manila*. May pagkapostmoderno ito, may pagkamaka-Lacan. Ika nga, ang pinakaloob-looban mo ay nasa iyong labas (Evans 1996, 59). Pero paano kung baliktad? Nakita na naman natin ang pagkiling ng libro sa Ingles. Kung ang orihinal na isinasalin ay *The Nation Beyond Manila*, mas tapat na rendering ang *Ang Bayan Lampas sa Maynila*. Ang sentralidad ng Maynila ay ideolohiyang kailangang igpawan sa paglikha ng isang bayan. Paano nga ba lalabas sa Maynila, paano ito lalampasan? Una, dapat wag tawaging Maynila ito, Manila kasi ang pangalan. Ang Maynila ay ciudad, ang Metro Manila

ang yunit na tinutukoy ni Lucero, kundi’y mamimintisan ng kanyang polemiko, halimbawa, ang mga dekadente ng Quezon City. Pangalawa, kailangan nating itigil ang pagkiling sa labas-papunta-sa-loob na oryentasyon.

Ang susi dito’y ang doktoral na disertasyon ni Lucero. Tulad ng nasabi sa itaas, inilarawan niya sa gawang ito ang sosyo-ekonomikong estuktura na pundasyon ng kultura ng “paternalism” na nanghina dahil sa pagbagsak ng industriya ng asukal sa Negros (Lucero 1990, 74-83, 133). Dahil dito, nagkaroon ng puwang para sa ibang estruktura, bagong kultura. Isa sa mga naging alternatibong paraan ng pagsasaayos ng komunidad at pagsasakatawan sa pagnanasa ng mga komunidad na ito ang Basic Christian Communities. Kumukuha ng inspirasyon mula sa *Populorum Progresso* ni Papa Pablo VI, sa Vatican II, at sa programang Alay Kapwa ng Simbahang Katolika sa Pilipinas (112-113), binubuo ang mga BCC ng tatlung pamilya. Kasing halaga ng kanilang mga nakahayag na layunin ang katangian ng organisasyon ng mga BCC. Dahil hindi mula sa itaas ang desisyon kung magtatayo ba ang isang pari ng BCC, walang “standard church model that the priests could follow” (114). Bukod dito, at alinsunod sa ideya ng “decentralization, there are no traditional parish organizations (like the Legion of Mary) (115). Ang BCC ay programa para sa “economic self-sufficiency” (122). Bagaman kaiba sa ibang grupong Katoliko, sin embargo, relihiyoso pa rin ang uniberso ng signipikasyon nito. Bukod dito, bagaman “mula sa taas” ang inspirasyon sa pagbuo ng mga komunidad, mula naman sa ibaba ang naging anyo ng mga ito. Nasa mga komunidad na mismo ang pagnanasa at bokabularyo para organisahin ang kanilang mga sarili, kinailangan lang nila na magkaroon ng puwang sa sosyo-ekonomikong kaayusan.

Maiugnay ito sa karanasan ng mga grupong pangteatro na puso ng disertasyon ni Lucero. Isa sa mga grupong inilarawan ni Lucero ang Katilingban sa Katubuhan, na binubuo ng mga estudyante at pinamunuan ni Luisa Reyes-Howard, isang guro ng teatro. Sa kanilang pakikihalubilo at pagtatanghal para sa mga magsasaka, natutuhan ng mga estudyante hindi lamang ang tungkol sa kalunos-lunos na kondisyon nila, kundi pati na rin ang pundamental na pagkakamali ng epistemolohiyang top-down: “In one instance, they learned in concrete terms the meaning of feudalism when, after seeing the appalling living conditions of the sugar workers, they asked, ‘Why do you allow yourselves to be treated like this by your amo?’ They

were stunned by the workers complacent [sic] reply that this was how they actually wanted it, that the amo was not to blame. From the students' middle class point of view, it was unthinkable for anyone to defend his own oppressor" (171). Ang hindi halata agad ay ang ideolohiyang dala-dala ng mga estudyante mismo. Inilarawan ng grupong ito ang Komunismo bilang "walang diyos" (172, 181). Panay din ang sabi ni Reyes-Howard na wala siyang ideolohiya (173, 180). Mali si Reyes-Howard na sabihing wala siyang ideolohiya, pero mula lang ito sa paniniwalang masama ang magkaroon ng ideolohiya. Ang totoo, sapat na ang ideolohiya at bokabularyong mayroon siya para bigyang tinig ang kanyang mga pagnanasa at hinaing.

Magiging mas klaro ang punto kung tutunghayan ang diskusyon ni Lucero sa isa pang grupo, ang Teatro Pangkatilingban na inorganisa ni Alan Abadesco, isang pari. Dahil hindi kasing available ang disertasyon ni Lucero kumpara sa *Ang Bayan sa Labas ng Maynila*, mainam na sipiin dito ang ilang susing paglalarawan sa mga katangian ng mga aktibidad ng Teatro Pangkatilingban. Una, kailangan itong community-based. Ibig sabihin, ang "needs of the communities determined the content, format, and method of presentation of their plays. There was an effort therefore to be constantly cognizant of those factors related to the locality in order to come up with activities that were deemed useful to their lives and appropriate to their level of consciousness" (201). Bagaman may tono ng pagmamaliit at condescencion ang huling parilala, mahusay na bigyang-diin ang unang bahagi na mas bukas sa tinig ng komunidad. Kaya nga kahit na may lugar sila para sa mga tagalabas na magiging mitsa, "they were not meant to play a dominant role," nang sa gayon nga ang mga tao mismo ang magiging "able to handle the program of activities themselves" (202). Ang ganitong kaayusan ay sandata rin, dahil ang pagiging dependent sa tagalabas "for leadership was a characteristic of feudal behavior and therefore was to be discouraged" (ibid). Hindi ibig sabihin nito'y kanya-kanya lang, kinikilala ang halaga ng mga alyansa (199, 205). Anong materyalidad ang mabubuo ng ganitong uri ng ideolohiya? Mahihinuna natin ang sagot sa paglalarawan ni Lucero ng kulturang nabubuo ng ganitong uri ng ideolohiya: "People's participation may result in artistically crude productions—'rough at the edges'—if measured against conventional theater but folk art and culture sets its own standards" (202).

Hindi kinakaila na umigpaw sa BCC at mga maliit na teatro ang lipunan at kultura sa Negros na pinag-aralan ni Lucero, o malaki ang

naging kontribusyon ng National Federation of Sugar Workers at iba pang organisasyon sa pagpapaangat ng buhay ng mga magsasaka. Ang sinasabi’y maaaring mayroon ding matutuhan sa ibang uri ng pag-oorganisa, sa ibang uri ng epistemolohiya at pulitika. Hindi na kinakailangan ng isang komunidad ang standards ng tagalabas dahil mayroon na silang angkop na ideolohiya at bukabularyo para maipahayag ang kanilang mga pagnanasa at pangangailangan. Kung meron mang nakikita sila mismong pagkukulang, sila mismo ang maghahanap. At kung meron mang may simpatyang tagalabas na nais tumulong (pero maaari nating itanong kung bakit hindi niya muna ayusin ang kanyang pinagmulan), dapat siyang matuto mula sa komunidad muna, bago ang kabaliktaran. Kung may tagalabas na huhusga kay Reyes-Howard dahil itinatakwil niya ang mga “walang diyos,” isa itong pagkakamali. Imbes, kailangang intindihin kung bakit ayaw ng kanyang kinabibilangan sa mga “walang diyos.” Hindi na rin bago ang lahat nang ito, kung kaya nga ito na ang perpektong sandali para iugnay ang mga kabatirang ito sa pang-uusig sa bayan, na siya namang bida ng teorya ni Lucero.

Sumasabog, nag-uumpaw ang tayo ni Lucero. Sa unang pagbasa, ito ang Filipino. Pero pag pinaglimian, lumalabas na ang kanyang “our” ay ang maliit na sirkulo ng mga akademikong Inglesero, o di kaya’y ang sangkatauhan. Maaaring iwasan ang dalawang mapanganib na tendensiyang ito, pero una muna’y kailangang pag-isipan.

May nakaririnding katangian ang libro ni Lucero na, bagaman hindi sinisira ang kanyang mga argumento ay tunay na nakakainis. Absurdo, syempre, na hingin sa isang iskolar na wag maghanap ng akademikong institusyon bilang tagapaglathala ng kanyang mga nasaliksik, kahit gaano natin iisipin na ipinamimigay dapat ang karunungan, at nasasalamin ang mapagsamantalang relasyon ng mga kolonisador at katutubo ng mananaliksik na humihigop mula sa balon ng dugo ng kulturang pinagaaralan para ipresenta sa “mundo” ang mga datos na nakalap, kung kaya’t hindi natin pupulaan si Lucero na sa Ateneo niya pinilang isumite ang kanyang koleksyon (tingnan ang Llana 2009, 333). Pero, nakakainis na sa blurb ng *Ang Bayan sa Labas ng Maynila*, kailangang ilagay ang komento ni Paul Sant-Cassia tungkol sa “Judas and His Phallus,” na orihinal na lumabas sa *The Journal of History and Anthropology* kung saan editor si Sant-Cassia, na para bang hindi sapat ang endorsement nina Resil Mojares at Bienvenido Lumera sa koleksyon, at kailangan pang idagdag ang papuri ng banyaga.

At isang pyesa lang naman ang kanyang binasa, hindi ang kabuuan ng gawa! Pwede na sanang palampasin ito, ang kaso'y kailangan pang gawing dalawa ang pamagat ng libro. Hindi lang ito *Ang Bayan sa Labas ng Maynila*, ito rin ay *The Nation Beyond Manila*. Ngayon, syempre, kailangang mangakit ng mga mambabasa, at maraming kolonisadong Filipino ang mas gugustuhing magbasa ng Ingles kaysa Filipino. The more the *manyer*. Kaso sa loob, ang mga sanaysay sa Filipino ay may abstrak sa Ingles, ang punto'y ang pangunahing wika ng akda'y Ingles, kung di sana'y meron ding abstrak sa Filipino ang mga gawang Ingles. Pero bakit nga ba kailangan ang mga pyesa sa Ingles, gayong mahusay namang tagasalin si Lucero, at kung gayo'y maaari sana tayong magkaroon ng *Ang Bayan sa Labas ng Maynila* na hindi mga banyaga ang nais na mambabasa. Ito'y usaping mareresolba lang sa labas ng akademya. Kung ipapako natin sa krus lahat ng Filipinong iskolar na nagsusulat sa Ingles ay baka magkaroon pa tayo ng Bagong Kristo. Hindi na 'to dapat pinagsasayangan pa ng pahina.

Pero tatal nabanggit na natin, pwede na rin natin itong gamiting springboard. Kinakailangan nating hayaang umiral ang mga rehiyon sang-ayon sa kanilang sariling batas, at hindi silang laging sukatin ayon sa pamantayan ng bayan, sa kung ano ang maiaambag nila sa bayan. Dahil itong pagbibigay ng kahulugan sa rehiyon ayon sa bayan ay maaaring magdulot ng panganib doon sa itinuturing na parating maliit at kulang. Maaaring mabura ang identidad ng rehiyon pag naglaon dahil lalamunin ito ng bayan. Laging may panganib madulas ang representasyon ng mga rehiyon sa isang mapagsamantalang relasyon. Hindi si Lucero, pero tila pa nga may nararamdamang galak ang mananaliksik sa pagiging economically backward ng kanyang pinag-aaralan. Ang nasasalim dito'y ang relasyon sa tula ni Victor Sugbo na "Kan Margaret," na binasa ni Duke Bagulaya sa kanyang *Writing Literary History* bilang rekonsilasyon ng sentro at gilid. "The dominant ideologeme is: let the provincial return to the backward countryside and let them produce 'lakdan' for the city. The countryside must remain backward and be dependent on the city market" (Bagulaya 2006, 206).

Pag sinasabi ni Lucero na "tayo," ang tinutukoy niya ay mga Filipino, na ang dapat nga raw gawin ay kilalanin at isangkot ang mga sinupil na bahagi ng tayong ito. Halimbawa, pinapasok niya ang mga salitang Hiligaynon sa Filipino. Gayundin sa panitikan, nais niyang masama sa silabus ang mga gawa mula sa tinatawag na rehiyonal na panitikan sa itinuturing na

pambansang panitikan.

Ano ang problema na sa pananaw na ito? Maaari tayong muling humugot ng mga argumento mula kay Bagulaya, bagaman may maituturing sigurong malaking pagkakaiba ang pulitika at konklusyon niya sa ibinibida sa kabuuan ng papel na ito (Bagulaya 2006, 5, 183-184). Sa madali, ipinapalagay ng dikotimiya sa pagitan ng rehiyonal at pambansa ang isang saray. Hindi lang na bahagi ang rehiyonal ng pambansa, kundi na ito ay subordinate.

Dagdag pa rito, mapanganib ang ideya ng bayan dahil, at ito ay argumento na rin ni Lucero, kinakailangan nito ng Iba na itatakwil (tingnan ang Hau 2000, 133-176).

Mula sa mga pahina sa itaas, maaari na tayong magbigay ng konklusyon tungkol sa teorya ng kultura ni Lucero. Tatlo ang kanyang axiom: (1) makapangyarihan ang kultura; (2) materyal ang basehan ng kultura; (3) ang kultura ay maaaring maging sandata para o laban sa mga iba. Wala namang bago rito. Pero makapangyarihan ang presentasyon ni Lucero dahil sa ang artikulasyon niya ng tatlong puntong ito’y dumaraan lagi sa filter ng bayan. Ang kulturang ipinagtatanggol niya ay kulturang Filipino. Ang mga materyal na kondisyon ng buhay at lipunan na kanyang iniimbestigahan ay sa Pilipinas. Ang iba na kanyang ipinagtatanggol ay ang mga mula sa rehiyon ng Pilipinas. Kahit nga ang mga feminista niya ay *makapilipinong* feminista (Lucero 2007, 22).

Tatal naman bida ni Lucero si Pilandok, at mahilig siya sa figura ng trickster, susubukang mamusong dito. Sa dulo ng kanyang lekturang “Writing to the Music of Pestle-on-Mortar,” nagpahayag ng disablist na sentimyento si Lucero. Sabi niya, “Not to love our own people and our own music is akin to being deaf in a land of musicians” (10), na pailalim na panunupil sa mga bingi (pinapalagay at pinapalabas na masamang bagay ang hindi makarinig). Baka ang “our” ni Lucero dito’y tumutukoy lamang sa “tayong nakakarinig” at isinasantabi ang mga bingi? Hindi ito eksaheradong pagbabasa kundi pagpapatuloy lang ng itinuro ni Lucero, na siya ngang naglalahad ng mga estruktura ng pang-aapi sa imahen ng “promdi” at “mabuting babae.” Hindi ikakaila ni Lucero na ang kanyang payahag ay bahagi ng sistematikong pagtatrato sa mga persons with disabilities bilang hindi tao, at ang kanyang politically incorrect na talinghaga’y may kaugnayan sa kawalan ng elevator sa mga foot bridge sa

kalakhang Maynila, at kahit sa Faculty Center sa UP Diliman, kung saan siya matagal na nagpugad bilang guro.

Kaya kailangan nang kaunting pag-adjust sa mga axiom ni Lucero. Una, makapangyarihan ang kultura, ng mga bayan. Pangalawa, materyal ang basehan ng kultura, ng mga bayan. At pangatlo, nagagamit ang kultura para mang-api ng iba, ng mga bayan. Sa pagtatangkang pag-isahin ang mga bayan sa isang Bayan, kinakain ang kultura ng mga bayan, na halos na nga pagbubura rito. Ang panloloob ay pagnanakaw. Dagdag pa rito, nagkakaroon ng mapagsamantalang relasyon ang sentro at gilid, ang Maynila at ang nasa labas niya. Tangi lamang ang paggiit sa pagkakaiba ng mga bayan sa isa't isa ang magtatanggol sa mga iba, sa Iba. O, kung maaari tayong magdagdag ng ikaapat na axiom: alagaan ang Maynila, at aalagaan ng labas ang sarili nito. Ang mga bayan ay heograpikal, linggwistik, nakabase sa abilidad at disabilidad, sa kasarian at sekswalidad, sa etnikong grupo, sa uri, sa edad, sa edukasyon, sa relihiyon. Kung ganitong perspektibo ang gagamitin, mapag-aaralan ang mga bayan ayon sa sarili nilang sukatan at pangangailangan, imbes na sa mga hiling ng Bayan. Sa labas ng Maynila? Walang hangganan ang mga bayang ito.

MGA SANGGUNIAN

- Duke Bagulaya, *Writing Literary History: Mode of Economic Production and Twentieth Century Waray Poetry* (Quezon City: University of the Philippines Press, 2006).
- Dylan Evans, *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis* (London: Routledge, 1996).
- Caroline Hau, *Necessary Fictions: Philippine Literature and the Nation, 1946-1980* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2000).
- Jazmin Llana, "The Bicol Dotoc: Performance, Postcoloniality, and Pilgrimage," hindi pa nalalathalang doktoral na disertasyon. Aberystwyth University, 2009.
- Rosario Cruz-Lucero, "Negros Occidental 1970-1986: The Fall of the Sugar Industry and the Rise of People's Theater," hindi pa nalalathalang doktoral na disertasyon. University of the Philippines, 1990.
- Rosario Cruz-Lucero, *Ang Bayan sa Labas ng Maynila* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2007).
- Rosario Cruz-Lucero, "Ang Pagsasalin ng Panitikang Rehiyonal Tungo sa Pambansang Panitikan," nasa Galileo Zafra (ed), *Salin-Suri: Panimulang Pagmamapa ng mga Larangan ng Pag-aaral ng Pagsasalin sa Filipinas* (Quezon City: UP Sentro ng Wikang Filipino, 2009), pp. 293-300.